

ผลกระทบภาวะฝนแล้ง / ฝนทิ้งช่วง และมาตรการช่วยเหลือเกษตรกร

1. ข้อเท็จจริง

สถานการณ์ภัยแล้งในฤดูปี 2563 เกิดขึ้นเร็วกว่าปี 2562 (ฤดูร้อนปี 2562 ตามประกาศของกรมอุตุนิยมวิทยา คือ ตั้งแต่วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2562) และ ถ้าหากย้อนกลับไปในปี 2562 พบว่า ประเทศไทยประสบภาวะภัยแล้งอย่างหนักจากปรากฏการณ์เอลนีโญในช่วงฤดูแล้ง เกิดภาวะฝนทิ้งช่วง และเมื่อถึงฤดูฝนก็มีฝนตกน้อย จนทำให้ระดับน้ำต้นทุนในเขื่อนที่กักเก็บเอาไว้ใช้สำหรับฤดูแล้งปี 2563 น้อยตามไปด้วย สัญญาณการขาดแคลนน้ำจึงเริ่มปรากฏให้เห็นตั้งแต่ช่วงปลายปี 2562 และได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องมาอยู่ในปี 2563 ที่ส่อเค้าความรุนแรงและยาวนานมากขึ้นกว่าปีก่อน จากอิทธิพลของปรากฏการณ์เอลนีโญที่ยังคงมีอยู่พิจารณาได้จาก ระดับน้ำในเขื่อน ณ วันที่ 26 มิถุนายน 2563 ที่มีปริมาณน้ำใช้การได้ในเขื่อนทั่วประเทศ 8,509 ล้านลูกบาศก์เมตร น้อยกว่าปี 2562 จำนวน 5,736 ล้านลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็นการลดลงในทุกภาคของประเทศ อีกทั้งยังเป็นระดับน้ำที่ต่ำกว่าปี 2558 ที่เกิดภัยแล้งรุนแรง (ระดับน้ำ 17,271 ล้าน ลบ.ม.) นอกจากนี้ กรมอุตุนิยมวิทยา คาดการณ์ว่าประเทศไทยต้องเผชิญฝนแล้งยาวนานจนถึงเดือนมิถุนายน โดยคาดว่าปริมาณฝนจะต่ำกว่าค่าปกติ 3 – 5 เปอร์เซ็นต์ แม้ว่ากรมอุตุนิยมวิทยาจะประกาศเข้าสู่ฤดูฝนอย่างเป็นทางการ สถานการณ์ภัยแล้งยังคงส่งผลกระทบต่อเนื่อง (ข้อมูล ณ วันที่ 22 พฤษภาคม 2563) อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ภัยแล้งในปี 2563 ยังมีความรุนแรงมากกว่าปี 2562 จนกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตรที่จะเก็บเกี่ยวในช่วงฤดูแล้ง

2. สถานการณ์ภัยแล้ง

2.1 ผลกระทบต่อพื้นที่ทางการเกษตร

จังหวัดประกาศเขตการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉินแล้ว 30 จังหวัด 183 อำเภอ 1,004 ตำบล 4 เทศบาล 8,805 หมู่บ้าน/ชุมชน ได้แก่ จังหวัดเชียงราย(15) น่าน(2) เพชรบูรณ์(6) อุทัยธานี(8) อุดรดิตถ์(4) สุโขทัย(4) พะเยา(8) พิษณุโลก(3) นครสวรรค์(6) เชียงใหม่(5) ตาก(1) นครพนม(3) มหาสารคาม (7) บึงกาฬ(4) หนองคาย(8) บุรีรัมย์(11) กาฬสินธุ์(1) นครราชสีมา(8) ขอนแก่น(18) สกลนคร(8) ชัยภูมิ(16) ศรีสะเกษ(8) กาญจนบุรี(6) ฉะเชิงเทรา(3) ชัยนาท(4) สุพรรณบุรี(6) ปราจีนบุรี(2) จันทบุรี(6) ชลบุรี(1) และจังหวัดสงขลา(1) (ข้อมูล ณ วันที่ 26 มิถุนายน 2563)

กรมชลประทานได้ประเมินสถานการณ์ภัยแล้งในปี 2563 จากปริมาณน้ำต้นทุนที่เก็บกักใน 35 เขื่อนหลักและอ่างต่าง ๆ ทั่วประเทศ รวมทั้งปริมาณฝนที่ตกลงมาน้อยกว่าค่าเฉลี่ย จึงทำให้หลายพื้นที่ประสบปัญหาภัยแล้งทั้งในและนอกเขตชลประทาน ส่งผลให้มีน้ำไม่เพียงพอต่อการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม รวมทั้งอาชีพอื่น ๆ ที่ใช้น้ำมาก สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร โดยศูนย์ข้อมูลเกษตรแห่งชาติ ติดตามรายงานสถานการณ์ของศูนย์ติดตามและแก้ไขปัญหาภัยพิบัติด้านการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยข้อมูล ณ วันที่ 26 มิถุนายน 2563 รายงานพบความเสียหายสิ้นเชิงครอบคลุมพื้นที่ทางการเกษตร พื้นที่รวม 1.78 ล้านไร่ เกษตรกรได้รับผลกระทบ 185,782 ราย รายละเอียดตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 พื้นที่เสียหายสิ้นเชิงจากภาวะฝนแล้งและฝนทิ้งช่วง

ช่วงภัย	เกษตรกร (ราย)	ข้าว (ไร่)	พืชไร่ (ไร่)	พืชสวน (ไร่)	รวม (ไร่)
ก.ย. 62 – ปัจจุบัน	185,782	1,561,112.41	214,293.50	4,955.76	1,780,361.67

ที่มา : ศูนย์ติดตามและแก้ไขปัญหาภัยพิบัติด้านการเกษตร สรุปรโดย ศูนย์ข้อมูลเกษตรแห่งชาติ
ข้อมูล ณ วันที่ 26 มิถุนายน 2563 (การสำรวจยังไม่เสร็จสิ้น)

2.2 ผลกระทบเศรษฐกิจการเกษตร

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร โดยศูนย์ข้อมูลเกษตรแห่งชาติ ร่วมกับ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรที่ 1-12 ได้ประมาณการมูลค่าความเสียหายจากกรณีพื้นที่ทำการเพาะปลูกมีพืชตายหรือเสียหายโดยสิ้นเชิงดังกล่าว โดยคาดการณ์พืชที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้งในแต่ละภูมิภาค ดังนี้

- ภาคเหนือ ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ กาแฟ ปาล์มน้ำมัน และยางพารา
- ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ลำไย ยางพารา ทุเรียน พริก และสวนผลไม้ที่ปลูกใหม่
- ภาคกลาง ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และพืชผัก
- ภาคตะวันตก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และยางพารา
- ภาคตะวันออก ได้แก่ ข้าว และสับปะรด
- ภาคใต้ ได้แก่ ข้าว

ทั้งนี้ จากการรายงานพื้นที่เสียหายสิ้นเชิงของศูนย์ติดตามและแก้ไขปัญหาภัยพิบัติด้านการเกษตร สามารถประมาณการมูลค่าความเสียหาย คิดเป็น 8,824.79 ล้านบาท เมื่อพิจารณาโดยแยกตามภูมิภาค พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้รับผลกระทบมากที่สุด มูลค่าความเสียหาย 3,652.20 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 41.39 ของมูลค่าความเสียหายรวม รองลงมา คือ ภาคเหนือ มูลค่าความเสียหาย 2,801.01 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 31.74 ของมูลค่าความเสียหายรวม (รายละเอียดตามตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 มูลค่าความเสียหายที่ได้รับการช่วยเหลือด้านการเกษตรผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน

ภาค	เกษตรกร (ราย)	พื้นที่เสียหาย (ไร่)	มูลค่าความเสียหาย (ล้านบาท)			
			ข้าว	พืชไร่	พืชสวน	รวม
ภาคเหนือ	45,861	513,128.94	2,082.14	702.14	16.73	2,801.01
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	111,862	872,866.75	3,497.28	145.54	9.38	3,652.20
ภาคกลาง	16,621	255,124.50	291.99	182.63	0.10	474.71
ภาคตะวันตก	8,277	93,566.50	1,143.91	576.30	3.33	1,723.55
ภาคตะวันออก	562	5,182.75	2.99	-	-	2.99
ภาคใต้	2,599	40,492.23	170.34	-	-	170.34
รวม	185,782	1,780,361.67	7,188.65	1,606.61	29.53	8,824.79

หมายเหตุ : มูลค่าความเสียหาย = (ผลผลิตเสียหาย = พื้นที่ได้รับความเสียหายสิ้นเชิง × ผลผลิตต่อไร่) × ราคาเฉลี่ยย้อนหลัง 3 ปี

ที่มา : คำนวณโดย ศูนย์ข้อมูลเกษตรแห่งชาติ, ข้อมูล ณ วันที่ 26 มิถุนายน 2563

3. มาตรการและการให้ความช่วยเหลือเกษตรกร

3.1 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีแนวทางการดำเนินงานตามแผนป้องกันภัยและเผชิญเหตุภัยแล้งด้านการเกษตร ปี 2562/63 ดังนี้

การป้องกันและลดผลกระทบ ได้แก่ การสร้างการรับรู้เพื่อลดความเสี่ยงของ 77 จังหวัด เช่น การติดตามสถานการณ์น้ำทั้งในและนอกเขตชลประทาน การส่งเสริมปลูกพืชใช้น้ำน้อย การปรับลดขนาดการผลิตหรืองดเว้นการเลี้ยงสัตว์น้ำ เป็นต้น การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้น้ำเพื่อการเกษตรและสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร แบ่งเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เช่น โครงการจัดการดินเพื่อบรรเทาภัยแล้งในพื้นที่ ปลูกไม้ผล 38 จังหวัด และการส่งเสริมการปลูกพืชใช้น้ำน้อย เช่น โครงการส่งเสริมการ ปลูกพืชหลากหลาย (หลังนา) 24 จังหวัด 18,000 ไร่ โครงการส่งเสริมการปลูกข้าวโพดหลังฤดูทำนา 27 จังหวัด 1,904 ราย เป็นต้น การเพิ่มปริมาณน้ำต้นทุนสำรวจแหล่งน้ำ เช่น เขื่อนกั้น บ่อทราย การปฏิบัติการฝนหลวง 77 จังหวัด และการเพิ่มปริมาณน้ำต้นทุนเพื่อการเกษตร 1,263 โครงการ เป็นต้น

การเตรียมความพร้อม เช่น การเตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ (เครื่องสูบน้ำ) การสำรองเสบียงสัตว์ เมล็ดพันธุ์ กุลาพันธุ์ การปรับปรุงบำรุงดิน เป็นต้น

การเผชิญเหตุ เช่น การสนับสนุนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค รักษาระบบนิเวศน์ การเกษตร การสนับสนุนเสบียงสัตว์และเวชภัณฑ์ จัดหน่วยเคลื่อนที่ให้บริการด้านการดูแลสุขภาพสัตว์ ให้คำแนะนำ การเลี้ยงสัตว์ การเฝ้าระวังโรคพืชและโรคสัตว์ รวมถึงดูแลสุขภาพสัตว์ เป็นต้น

การฟื้นฟูให้ดีกว่าเดิม เช่น ประเมินมูลค่าความเสียหายในภาคการเกษตรจากภัยพิบัติ โครงการสนับสนุนเงินกู้ แก่สหกรณ์ที่ประสบสาธารณภัยและแก้ไขปัญหาราคาสินค้าเกษตร ช่วยเหลือสหกรณ์ และสมาชิกที่ประสบภัยพิบัติ และการช่วยเหลือเกษตรกรตามระเบียบกระทรวงการคลังฯ

3.2 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตระหนักถึงความสำคัญและจำเป็นเร่งด่วนของการแก้ไขปัญหาภัยแล้ง จึงให้ทุกหน่วยงานในสังกัด เร่งรัดดำเนินการให้ความช่วยเหลือเกษตรกรและประชาชน เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตผ่านวิกฤตภัยแล้งไปได้ ซึ่งสรุปผลการดำเนินการช่วยเหลือเกษตรกรผู้ประสบภัยแล้ง ปี 2562/63 ดังนี้

1) ศูนย์ติดตามและแก้ไขปัญหาภัยพิบัติด้านการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รายงานพื้นที่ที่เข้าหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือด้านการเกษตรผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2556 กรณีพื้นที่ทำการเพาะปลูกมีพืชตายหรือเสียหายโดยสิ้นเชิง ให้ช่วยเหลือตามพื้นที่เพาะปลูกที่เสียหายจริงไม่เกินรายละ 30 ไร่ ในอัตรา ดังนี้ ข้าว ไร่ละ 1,113 บาท พืชไร่ ไร่ละ 1,148 บาท และพืชสวนและอื่น ๆ ไร่ละ 1,690 บาท ซึ่งสำรวจพบความเสียหายแล้วตั้งตาราง 1 สรุปผลการดำเนินงาน ดังนี้

ผลการดำเนินงาน	เกษตรกร (ราย)	พื้นที่ (ไร่)	งบประมาณ (ล้านบาท)
ช่วงภัย ก.ย. - ปัจจุบัน			
- ดำเนินการช่วยเหลือเสร็จสิ้นแล้ว	175,292	1,679,942.74	1,877.86
- อยู่ระหว่างดำเนินการช่วยเหลือ	10,490	100,418.93	54.34
รวม	185,782	1,780,361.67	1,932.20

หมายเหตุ : พื้นที่ไม่ตรงตามรายงานเนื่องจากบางแห่งไม่ตรงตามเงื่อนไขหรือหลักเกณฑ์ที่กำหนด

ที่มา : ศูนย์ติดตามและแก้ไขปัญหาภัยพิบัติด้านการเกษตร, สรุปโดย ศูนย์ข้อมูลเกษตรแห่งชาติ

ข้อมูล ณ วันที่ 26 มิถุนายน 2563 (การช่วยเหลือยังไม่เสร็จสิ้น)

2) จัดทำแผนการจัดสรรน้ำของโครงการชลประทานขนาดใหญ่และขนาดกลางทั่วประเทศในช่วงฤดูแล้ง ปี 2562/63 (วันที่ 1 พฤศจิกายน 2562 – วันที่ 30 เมษายน 2563) ณ วันที่ 1 พฤศจิกายน 2562 ปริมาณน้ำต้นทุนสามารถใช้งานได้ จำนวน 26,666 ล้าน ลบ.ม. โดยการวางแผนจัดสรรน้ำทั่วประเทศ จำนวน 17,699 ล้าน ลบ.ม. **ผลการจัดสรรน้ำทั่วประเทศ** ตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2562 - ปัจจุบัน ใช้น้ำไปแล้ว 17,053 ล้าน ลบ.ม. คิดเป็นร้อยละ 96 ของแผนจัดสรรน้ำ มีปริมาณน้ำสำรองต้นฤดูฝนปี 2563 (พฤษภาคม – กรกฎาคม 2563) 11,340 ล้าน ลบ.ม. ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2562 ถึงปัจจุบัน มีการใช้น้ำตลอดฤดูแล้งรวม 4,595 ล้าน ลบ.ม. คิดเป็นร้อยละ 102 ของแผนจัดสรรน้ำ และมีปริมาณน้ำสำรองต้นฤดูฝนปี 2563 (พฤษภาคม – กรกฎาคม 2563) 2,227 ล้าน ลบ.ม.

3) จัดทำแผนการเพาะปลูกพืชฤดูแล้ง ปี 2562/63 ทั่วประเทศ จำนวน 7.21 ล้านไร่ แบ่งเป็น ข้าว 4.54 ล้านไร่ พืชไร่ - พืชผัก 2.67 ล้านไร่ ลุ่มน้ำเจ้าพระยา จำนวน 1.64 ล้านไร่ แบ่งเป็น ข้าว 1.05 ล้านไร่ พืชไร่ - พืชผัก 0.59 ล้านไร่ **ผลการเพาะปลูกพืชฤดูแล้ง ปี 2562/63** (ข้อมูล ณ วันที่ 20 พฤษภาคม 2563) ทั่วประเทศ จำนวน 8.85 ล้านไร่ มากกว่าแผนร้อยละ 22.75 แบ่งเป็น ข้าว (รอบที่ 2,3) 6.75 ล้านไร่ (เก็บเกี่ยวแล้ว 5.51 ล้านไร่) พืชไร่-พืชผัก 2.10 ล้านไร่ ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา จำนวน 3.92 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 139.02 ของแผน แบ่งเป็น ข้าว (รอบที่ 2,3) 3.41 ล้านไร่ (เก็บเกี่ยวแล้ว 3.23 ล้านไร่) พืชไร่ - พืชผัก 0.51 ล้านไร่ ทั้งนี้ พบพื้นที่ปลูกข้าว รอบที่ 2,3 เกินกว่าแผน รวม 52 จังหวัด แบ่งเป็น ในเขตชลประทาน 41 จังหวัด จำนวน 3.34 ล้านไร่ (เก็บเกี่ยวแล้ว 2.89 ล้านไร่) และนอกเขตชลประทาน 28 จังหวัด จำนวน 1.6 ล้านไร่ (เก็บเกี่ยวแล้ว 1.49 ล้านไร่)

4) การปฏิบัติการฝนหลวง กรมฝนหลวงและการบินเกษตร เริ่มปฏิบัติการฝนหลวงสู่ภัยแล้ง ประจำปี 2563 (ตั้งแต่วันที่ 3 กุมภาพันธ์ – วันที่ 24 พฤษภาคม 2563) โดยจัดตั้งหน่วยปฏิบัติการ จำนวน 6 หน่วย ได้แก่ หน่วยปฏิบัติการจังหวัดพิษณุโลก นครสวรรค์ ระยอง ขอนแก่น บุรีรัมย์ และจังหวัดสุราษฎร์ธานี และเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2563 ได้เปิดหน่วยปฏิบัติการ 11 หน่วย จากการปฏิบัติการฝนหลวง จำนวน 100 วัน มีวันที่ฝนตกจากการปฏิบัติการฯ คิดเป็นร้อยละ 98.00 (ขึ้นปฏิบัติการ จำนวน 2,343 เที่ยวบิน)

5) ดำเนินการโครงการแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน เพื่อบรรเทาปัญหาภัยแล้ง ขาดแคลนน้ำทำการเกษตรในช่วงแล้งในพื้นที่นอกเขตชลประทาน โดยการขุดสระน้ำในไร่นา ขนาด 1,260 ลูกบาศก์เมตร และให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการออกค่าใช้จ่าย 2,500 บาท/บ่อ ได้ดำเนินการแล้วในปี 2562 จำนวน 46,526 บ่อ และในปี 2563 มีเป้าหมายดำเนินการ 40,000 บ่อ

6) สำรวจพื้นที่ไม่ผลเสี่ยงขาดแคลนน้ำทุกสัปดาห์ พร้อมให้คำแนะนำการดูแลคลุมดิน ตัดแต่งกิ่ง เพื่อเพิ่มความชื้นในดินและลดการระเหยน้ำทางใบของพืช สำหรับในพื้นที่วิกฤตได้ดำเนินการสนับสนุนน้ำ

3.3 กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้จัดทำโครงการเพิ่มน้ำต้นทุนและระบบกระจายน้ำเพื่อสนับสนุนแผนปฏิบัติการฟื้นฟู เยียวยา เกษตรกรผู้ประสบภัยฝนทิ้งช่วงและอุทกภัย ปี 2562 ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ระยะเวลาดำเนินโครงการ ตุลาคม 2562 - 30 กันยายน 2563 ดังนี้

1) จัดหาและติดตั้งระบบส่งกระจายน้ำให้กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้วยการปรับปรุงแหล่งน้ำให้กับกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่/กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในพื้นที่นำร่องจำนวน 120 แปลงใหญ่ใน 41 จังหวัด รวมพื้นที่เกษตรกรแปลงใหญ่ที่ได้รับผลประโยชน์ทั้งสิ้น จำนวน 80,000 ไร่

2) นำ Solar sell (พลังงานแสงอาทิตย์) มาใช้ในระบบผลิตน้ำและกระจายน้ำแหล่งน้ำผิวดินและน้ำบาดาล โดยเจาะบ่อน้ำบาดาลพร้อมระบบกระจายน้ำ 700 แห่ง พื้นที่เป้าหมาย 86,000 ไร่

ส่วนติดตามและวิเคราะห์ภัยพิบัติทางการเกษตร ศูนย์ข้อมูลเกษตรแห่งชาติ
สรุปรายงาน ณ วันที่ 26 มิถุนายน 2563